

matek pracujících ve vícesměnných pracovních režimech, preference při poskytování rodinné rekreace a rekreace dětí, přizpůsobení rytmu společenského a kulturního života volnému času pracovníků ve vícesměnných provozech.

Zdeňka Kadlecová

Rodiče s dětmi v tělovýchovném kolektivu

V roce 1965 schválil ústřední výbor ZTV (Základní tělesné výchovy) novou organizační formu práce tělovýchovných jednot: cvičení rodičů s dětmi. V průběhu následujícího období našla tato forma zájmové tělovýchovné činnosti oblibu v mnoha rodinách s dětmi předškolního věku.

Časová prověrka ukazuje, že nejde o „módní“ záležitost, že tato pravidelně pěstovaná aktivita plní ve výchovném procesu některé funkce, které jiné společné činnosti rodičů a dětí nezajišťují.

Hlavním cílem cvičení rodičů s dětmi v oddílech Základní a rekreační tělesné výchovy (dále ZRTV) je využívat tělesných cvičení a her jako prostředku rozvoje dítěte předškolního věku v širokém slova smyslu. Pohybovou výchovou se rozumí komplexní proces, který posiluje zdravý růst a vývoj dítěte, rozvíjí pohybové schopnosti a dítě všestranně pozitivně ovlivňuje. S rozvojem poznatků o možnostech dětského organismu se postupně měnily i názory na zatěžování dětí předškolního věku; současně s tím se rozšiřuje i zapojení této věkové skupiny do tělovýchovného procesu.

Zkoumání vlivu tělesných cvičení na děti předškolního věku, které cvičí v tělovýchovném kolektivu s rodiči, popřípadě prarodiči, se v poslední době zabývá skupina výzkumných pracovníků kolem J. Berdychové, zakladatelky společného cvičení rodičů a dětí. Některé dílčí sociologické poznatky týkající se této problematiky (především sociální charakteristiky populace, která se této aktivitě věnuje a rozbor postavení pohybové aktivity a tělesné výchovy vůbec v životě rodin s malými dětmi) byly již na stránkách Sociologického časopisu publikovány (v č. 4/1977). V tomto sdělení uvádíme některé nové zkušenosti získané na základě šetření v oddílech ZRTV, kde cvičí rodiče s dětmi. Pozornost věnujeme pouze některým problémům, a to základním otázkám motivací rodičů pro účast na společném cvičení, problémům adaptace dětí v tělovýchovném kolektivu a některým otázkám výchovného přístupu rodičů (společné cvičení s dětmi v tělovýchovných jednotách je mimo jiné koncipováno i jako jedna z forem výchovy rodičů).

1. Motivace rodičů k účasti na cvičení

Vztahy, které vyplývají z manželství a rodičovství, se podílejí na vytváření struktury zájmů a potřeb každého člena rodiny. Jednotlivec jako součást určitého typu rodiny se rozhoduje pro některé činnosti a určuje jejich smysl jednak z hlediska svých vlastních potřeb, jednak z hlediska potřeb ostatních členů.

Účast rodičů s dětmi na společném cvičení je v první řadě motivována společným zájmem rodičů prospět pohybovému a psychologickému rozvoji dítěte. Přitom motivací, jak se ukázalo, není pouze snaha o rozvoj fyzických schopností a návyků dítěte, ale i snaha (zvláště u dětí, které nenavštěvují jesle nebo mateřskou školu) přispět k adaptaci dítěte v kolektivu vrstevníků (viz tab. 1).

Další (poměrně častý) motivační moment vyplývá přímo z potřeb rodičů samých, konkrétně z nedostatku příležitostí ke cvičení, ze snahy o získání, resp. udržení dobré tělesné kondice apod.

Tabulka 1. Stimuly účasti rodičů na společném cvičení rodičů a dětí podle socioprofesionálních skupin (v % odpovědi ano)

Stimuly účasti	Socioprofesionální skupina		
	dělníci	zaměstnanci	inteligence
Nedostatek příležitostí ke cvičení	14,3	37,5	33,3
Návyk cvičení z dřívější doby	95,1	67,5	46,8
Získat, resp. udržet si dobrou tělesnou kondici	14,3	32,5	25,6
Doporučení přátel, známých	85,7	55,0	61,5
Snaha užitečně prožít část volného času	14,3	52,5	46,2
Učit dítě nové věci	100,0	97,5	97,4
Rozvíjet pohybové schopnosti dítěte	100,0	97,5	100,0
Umožnit dítěti pobyt v kolektivu vrstevníků	60,3	65,4	68,2

2. Dítě v kolektivu cvičenců a cvičení doma

Někteří kritikové cvičení rodičů a dětí argumentují někdy tím, že malé děti předškolního věku se v kolektivu dospělých cvičenců těžko adaptují. Výsledky dlouhodobého pozorování a výpovědi rodičů ukázaly, že děti kolem 2,5—3 let, kdy začínají v oddílech cvičit, se v kolektivu cvičenců adaptují většinou velmi dobře, a to v poměrně krátkém čase. (Jde zhruba o 66 % dětí). Dobře, ale po poněkud delší době (třech až čtyřech měsících jednou týdně absolvovaného cvičení) se adaptuje asi 30 % dětí; pouze cca 3 % dětí si v kolektivu s dospělými cvičenci zvykají velmi těžko — v těchto případech rodiče přestanou cvičení navštěvovat. Adaptace dítěte na kolektiv cvičenců tedy probíhá většinou bez obtíží. Je pochopitelně závislá i na věku dítěte. V šetření se ukázalo, že nejvhodnějším pro začátek cvičení v oddílech rodičů a dětí je období kolem 2,5 roku věku dítěte. V tomto období se dítě nejnáze v kolektivu cvičenců adaptuje a dobře se přizpůsobuje nové činnosti.

Pro adaptaci dětí v kolektivu cvičenců i pro rozvoj jeho pohybových schopností má důležitý význam i cvičení doma. Z hlediska jeho frekvence můžeme děti zařadit do tří skupin:

1. často a velmi často doma cvičí asi 25 % všech sledovaných dětí;
2. většina dětí — 60 % cvičí doma *příležitostně*;
3. nikdy doma necvičí asi 15 % dětí.

Analýza otázek souvisejících s cvičením dětí v domácím prostředí, resp. mimo oddíly ZRTV ukázala některé zajímavé závislosti na sociálních faktorech. Potvrdilo se, že tam, kde je v společném cvičení zainteresována širší rodina (to znamená oba rodiče, popřípadě někteří prarodiče dítěte), (1) cvičí děti doma častěji. V případě, že s dítětem chodí cvičit pouze jeden z rodičů (matka nebo otec), snižuje se i frekvence cvičení v domácím prostředí.

Tabulka 2. Zapojení rodiny do cvičení s dětmi a frekvence cvičení doma (v %)

S dítětem chodí cvičit	Dítě doma cvičí „často“
Pouze otec	12,5
Pouze matka	17,3
Rodiče se spolu střídají	29,4
Rodiče se střídají s prarodiči	46,7
Pouze prarodiče	28,6

Tabulka 3. Frekvence cvičení v oddíle a doma (v %)

Frekvence cvičení v oddíle	Dítě doma cvičí „často“
2 × za měsíc	66,7
3 × za měsíc	16,7
4 × za měsíc	25,0
5 × a více za měsíc	11,8

Frekvence cvičení s dětmi doma klesá také s častější návštěvností cvičebních hodin v oddílech. Je zřejmé, že rodiče, kteří navštěvují oddíly v průměru 1 × a více za týden se ke cvičení doma dostanou poměrně málo. Doma cvičí častěji také ty děti, jejichž rodiče se intenzivněji věnují nějaké sportovní aktivitě. Opět se potvrzuje, že silnější pozice tělovýchovných aktivit v rodině stimuluje větší zájem o pohybový (ale i psychologický) rozvoj dítěte.

(1) Celková charakteristika účastníků cvičení z tohoto hlediska byla například popsána v informaci *Sociální problémy cvičení rodičů a dětí. Ze sociolo-*

gického výzkumu v pražských tělovýchovných jednotkách uveřejněné v Sociologickém časopise č. 4/1977, s. 424—429.

3. Společné cvičení jako jedna z forem výchovy rodičů

Rodiče často mají zájem o rozvoj osobnosti dítěte, ale mnohdy sami nevědí, že oblast tělesné výchovy přináší rodičům dětí předškolního věku řadu konkrétních příkladů jak ovlivňovat rozvoj dítěte, a to nejen po stránce pohybové. Poskytuje zároveň mnoho podnětů k řešení výchovných problémů, vede rodiče k hlubšímu zamýšlení nad osobností dítěte vůbec.

Účast rodičů v oddílech „cvičení rodičů s dětmi“ je tedy možno charakterizovat rovněž jako jednu z forem výchovného působení na rodiče, kdy se aplikují některé prvky tohoto procesu: rodiče jsou informováni o psychickém a fyzickém vývoji dítěte, jsou jim poskytovány rady a návody jak jednat (úroveň tohoto působení je přirozeně různá, souvisí s pedagogickou vyspělostí a zkušenostmi lidí, kteří vedou hodiny cvičení).

V této souvislosti byl sledován *výchovný přístup* rodičů k dětem. Výsledky lze zhruba rozdělit do tří charakteristických skupin: asi v 10 % případů se výchovný přístup po absolvování cvičení (v průměru asi 2 roky) podstatně zlepšil; u 34 % se zlepšil částečně a u 55 % zůstal vcelku stejný.

Celkové procento (asi 45 %) osob, u nichž došlo k pozitivním změnám výchovného přístupu, je poměrně vysoké a dokazuje správnost našeho předpokladu o využívání hodin společného cvičení rodičů a dětí jako jedné z forem výchovy rodičů.

Sledované tendence „změny ve výchovném přístupu“ jsou různé u různých socioprofesionálních a věkových skupin rodičů, resp. prarodičů.

Tabulka 4. *Výchovný přístup a společné cvičení podle socioprofesionálních skupin a věku (v %)*

Změny ve výchovném přístupu na základě účasti v oddíle	Socioprofesionální skupina			Věk			
	dělníci	zaměst- nanci	inteli- gence	20—30 let	31—40 let	41—50 let	51 a více let
Podstatné zlepšení	14,3	5,0	15,0	7,0	9,8	25,0	50,0
Částečné zlepšení	57,1	35,0	25,0	27,9	29,3	75,0	50,0
Beze změny	28,6	60,0	60,0	65,1	61,1	—	—
Celkem	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

statisticky významné na 5 % statisticky významné na 5 %

Je zřejmé, že dochází k pozitivním změnám ve výchovném přístupu k dětem především u rodičů (prarodičů) ze skupiny dělníků a dále zejména u rodičů (prarodičů) střední a starší generace. Změny ve výchovném přístupu jsou také částečně ovlivňovány tím, jak dlouho rodiče s dětmi v oddíle cvičí. Výrazné změny byly zjištěny především u rodičů, kteří pravidelně navštěvují hodiny cvičení s dětmi dva roky a více; například z těch sledovaných osob, které cvičí 2 až 2,5 roku, to je 11,8 % jedinců; od 2,5 do 3 let 16,7 %; déle než tři roky — 27,3 %. Naopak u rodičů navštěvujících cvičení méně než jeden rok nebyly zjištěny vcelku žádné výrazné změny v jejich výchovném přístupu.

Zajímalo nás, k jakým změnám především dochází v této oblasti. Získané výsledky lze shrnout takto:

1. vytvoření lepšího vzájemného vztahu mezi rodiči a dětmi;
2. získání větší autority u dítěte;
3. hlubší pochopení osobnosti dítěte;
4. zlepšení citových vazeb.

Zjištěné skutečnosti souvisí částečně i s věkem rodičů. Pro rodiče starší, popřípadě pro prarodiče (41—60 let) byly hodiny společného cvičení z hlediska formování výchovného přístupu významné zejména tím, že se posílil vzájemný vztah s dítětem; u rodičů 26—40 letých bylo zjištěno, že návštěva hodin společného cvičení přispěla k celkovému pochopení osobnosti dítěte — konkrétně k hlubšímu poznání charakteru dítěte a k získání trpělivosti při výchově.

Uvádíme typické výroky rodičů, které charakterizují zjištěné skutečnosti:

- „Můj výchovný přístup a řešení výchovných problémů se zlepšily. Na základě takového vzájemného kontaktu (rozuměj společného cvičení, pozn. J. H.) mezi dospělými a dětmi lze na dítě méně běžným, ale účinným výchovným způsobem působit.“ (Žena, 46 let, středoškolská profesorka; holčička, 4,5 roku.)

- „Hluběji jsem poznal její dětskou povahu a přizpůsobil tomu i výchovu doma.“ (Muž, 32 let, vysokoškolač, otec dvou dětí; holčička, 5,5 roku.)
- „Získala jsem více trpělivosti, lépe zvládnou obtížné situace při výchově, které se občas vyskytnou.“ (Žena, 33 let, úřednice, svobodná matka; holčička, 4,5 roku.)
- „Mám teď možnost kontrolovat a konfrontovat svůj přístup k dítěti s přístupem ostatních rodičů.“ (Muž, 34 let; chlapec, 4 roky.)

Na základě dosavadních poznatků a zjištění z dlouhodobého sledování kolektivů rodičů a dětí v oddílech tělovýchovných jednot se ukazuje, že tato aktivita je jednou z forem, které působí ve směru stmelení rodinného prostředí, učí rodiče citlivějšímu pohledu na emocionální a sociální život dětí, umožňuje vytváření řady neformálních sociálních interakcí, a to jak mezi dětmi, tak mezi dospělými účastníky cvičení.

Jaroslav Hudeček

Vliv výchovných postupů rodičů na socializaci dětí

Většina teorií osobnostního vývoje vychází z předpokladu, že zkušenost, kterou dítě získalo v rodině během svého formativního období, vede k vytvoření trvalých vzorů chování, tvořících základní stavební prvky jeho osobnosti, a to jak v případě zdravého, tak i poruchového vývoje. Rodina je hlavním místem děje, jímž jedinec vstoupá do společnosti, kde se učí jednat v souladu s normami společnosti, je hlavním prostředím procesu, v jehož průběhu si nedospělí členové osvojují psychické vlastnosti, jež odpovídají normám společnosti.

Stalo se již pravidlem vysvětlovat valnou většinu obtíží nebo jiných poruch v přizpůsobení dítěte „závadným“ rodinným prostředím. Nicméně v naší odborné psychologické, pedagogické či sociologické literatuře se (až na nepatrné výjimky [Kubička 1967; Kotásková 1976 a několik dalších]) nesetkáváme s exaktními studiemi tohoto typu. Zpravidla se vychází spíše z intuitivních dojmů či se spoléhá na zkušenosti některých významnějších klinických pracovníků, jež nemusí být vždy spolehlivé. Často se také využívá informací získaných v jiném sociálně kulturním prostředí, nejčastěji těch, které jsou publikovány v americké literatuře, kde otázkám rodinné výchovy a rodičovských výchovných postupů ve vztahu k vývoji dětské osobnosti byla v posledních padesáti letech věnována značná pozornost. Ovšem transkulturní validitu těchto poznatků pro naše kulturní podmínky musíme teprve dokázat. Není potřeba upozorňovat na nebezpečí, které je spojeno s mechanickým aplikováním poznatků získaných v odlišných kulturních podmínkách.¹

Nemalé nebezpečí se dále skrývá ve zjednodušeném modelu rodinné interakce, v němž je dítě pojímáno a zkoumáno pouze jako „závislá proměnná“, jako bezprostřední výsledek výchovného působení jeho rodičů. Toto mechanické pojetí socializace má u nás dosud živnou půdu, která, jak se zdá, byla udržována jednostranností reflexologického modelu. Podle tohoto pojetí spočívala psychoterapie dítěte převážně, ne-li výlučně, v působení na jeho rodiče. Vztah závislosti mezi chováním rodičů a dítěte však není jednostranný. Dítě může svými vlastnostmi a chováním do značné míry ovlivnit postoje, které k němu rodiče zaujmají.

Studium problematiky vztahů rodičů a dětí v procesu výchovy má nesporně velký teoretický i praktický význam. Také v Sovětském svazu se stává předmětem výzkumného zájmu. První práce se zaměřují na prověřování univerzálnosti základních dimenzí výchovných postojů rodičů. Jurkevič [1970] uvažuje o aplikaci modelu rodičovského chování, který zkonstruovali Roe a Siegelman [1963]. Sovětské kriminologové Goršeněva a Minkovskij [1975] zdůrazňují nový vývojový trend: Dochází k zásadní změně při výkladu delikventního chování, neboť výchova v neúplné rodině se nejvíce již jako hlavní znak delikventnosti mládeže. Pouze asi jedna třetina delikventů vyrostla v neúplné rodině, tedy podstatně méně, než se původně předpokládalo. Více než dvě třetiny populace mladistvých delikventů vyrostly ve formálně celé rodině, v níž byly deformovány nepříznivými výchovnými postoji a chováním rodičů. Goršeněva a Minkovskij považují celkovou kulturní úroveň rodiny, danou především vzděláním rodičů, za nejvýznamnější faktor působící na vývoj osobnosti dítěte k plnění různých sociálních rolí.

My zde chceme prezentovat některé informace z výzkumné sondy (provedené v sedmdesátých letech na filozofické fakultě UK), týkající se procesu rodinné socializace v našich sociálně kulturních podmínkách.² Jejím cílem bylo ověřit specifické hypotézy o podmíněnosti základních rysů dětské osobnosti (introverze — extraverze, adaptace — neadaptace) sociálním určením dítěte, konkrétně jeho zkušeností (výchovné postoje a rodičovské chování), kterou získalo interakcí se svými rodiči.

(1) V americké psychologii kromě toho sílí hlasy, které poukazují na závažné metodologické nedostatky dřívějších výzkumů rodinných vztahů [Bell

1968: 75] nebo dokonce zpochybňují validitu jejich závěrů a doporučení pro praxi.